

ანა ბაბლუანი

-გან (-დან) თანდებულისა სახელთა სწავლება აზერბაიჯანელთათვის

აბსტაქტი

სტატია ეხება შედგენილობით მსგავსი ქართული -იდან/-დან და აზერბაიჯანული -dən თანდებულების ურთიერთმიმართების საკითხს; ვფიქრობთ, ამგვარი საკითხების შეთავაზება საქართველოს აზერბაიჯანულენოვანი საპილოტე ბილინგვური სკოლების პედაგოგებისათვის დაეხმარება მათ სახელმწიფო (ქართული) და მშობლიური (აზერბაიჯანული) ენების ინტეგრირებულად სწავლების პროცესში.

თანდებული ჰქვია დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელ სიტყვას ან ბგერათა ჯგუფს, რომელიც დაერთვის სახელის ამა თუ იმ ბრუნვის ფორმას და აღნიშნავს მდებარეობას, მიმართულებას, დანიშნულებას და ა. შ.

თანდებული შეიძლება წინაც ერთოდეს სახელს და შემდგომაც ინგლისურ, ფრანგულ, რუსულ... ენებში იგი სახელს წინ დაერთვის. ძველ ქართულში იშვიათად დასტურდება შემთხვევები, როდესაც წინ უძღვის სახელს, მაგალითად: „ბნელი იყო ზედა უფსკრულთა და სული ღმრთისაი იქცეოდა ზედა წყალთა“ (ზ. სარჯველაძე, 1997, 318); „და მთავრობდენ დღესა და ღამესა და განსწავლებდნენ შორის ნათლისა და შორის ბნელისა“ (იქვე, 319); „შუა ძოწსა და აყიყსა სჭვირს მარგალიტი ტყუპები (ა. შანიძე, 1980, 599).

„ამგვარ წყობას ძველ ქართულში ზურაბ სარჯველაძე ბერძნულის გავლენით ხსნის: „თანდებულის პრეპოზიციურად ხმარება ბერძნულის ზეგავლენას უნდა მივაწეროთ“ (ზ. სარჯველაძე, 1997, 48). ჩვეულებრივ, ქართულ ენაში თანდებული მოსდევს

სახელს, ისევე როგორც აზერბაიჯანულში.

შდრ.:

„აქ პლატონი ჩამოხტა ცხენიდან, გააღო ჭიშკარი და ეზოში შევიდა,, (დ. კლდიაშვილი, 2002, 167) – “Burda Platon atdan düşdü, gafını açdı, ve həyətdə girdi”;

„მიდიოდა იქ, შავ მოხუცთან“ (გრ. რობაქიძე, 1989, 125) – „...Gedirdi ora, gara gocanın yanında”;

„სალობერიძის სახლიდან ქვედურეთამდე კაი შორი გზა ჰქონდათ ჩვენს მგზავრებს (დ. კლდიაშვილი, 2002, 200) – Bizim yolçular uçuñ Saloberidzenin evindən Kvedurete gədrə yol uzag idi;

„გავსწიეთ მთისკენ (ვაჟა, 2002, 138) – Dağa tərəf getdik”.

თანდებული სახელს დაერთვის ხუთ ბრუნვაში: სახელობითში, მიცემითში, ნათესაობითში, მოქმედებითსა და ვითარებითში.

ჩვენთვის საინტერესოა -გან (-დან) თანდებულისა და -dan, -dən ნიშნის ხმარება და მისი გადატანა ქართულიდან აზერბაიჯანულში და პირიქით, აზერბაიჯანულიდან ქართულში, ვინაიდან დასტურდება გარკვეული იდენტურობა (თუმცა იშვიათად).

ქართულ ენაში **-გან** თანდებული ორ ბრუნვაში გვხვდება: ნათესაობითსა და მოქმედებითში.

მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანია **-ით** (სახლი**ით**, ბაგ**ით**, ამხანაგ**ით**..), როდესაც მას ერთვის **-გან** თანდებული (სახლი**ით-გან**), მქლერი **გ** ბგერა გავლენას ახდენს ყრუ **თ** თანხმოვანზე, იმსგავსებს მას და ასიმილაციის შედეგად ვიღებთ **სახლიდგან** ფორმას, მაგრამ რადგანაც ორი მქლერი ბგერა ერთად ვერ ძლებს, იკარგება **გ**. **-გან** თანდებულისაგან ფონეტიკური მოვლენების შედეგად მიღებული **-დან** ფორმა ზუსტად ემთხვევა აზერბაიჯანულის **çıxışlıq** “გამოსვლითი” ბრუნვის **-dən** ნიშანს და მისი ერთ-ერთი ფუნქციაა მოქმედების დაწყების ადგილისა და დროის გამოხატვა. (აქვე შევნიშნავთ, რომ აკაკი შანიძე მსგავს ფორმებს ლოკალურ ბრუნვათა რიგში აყენებს და **გამოსვლით** ანუ **დაწყებით** ბრუნვას უწოდებს).

მაგალითად: სახლიდან – “evdən”, სოფლიდან – “kənddən”, გულიდან – “ürəkdən”, ტყიდან – “meşədən” – ლექსემები გამოხატავენ გამოსვლის პუნქტს სივრცეში, ხოლო სიტყვები – დღეიდან – “bu gündən”, ხვალიდან – “sabahdan”, ხუთშაბათიდან – “cümə axşamından”, ამ წლიდან – “bu ildən, ივნისიდან – “iyundan – დროზე მიუთითებს. მსგავს შემთხვევებში **-გან** თანდებულისა და **-ით** ბრუნვის ნიშნის შეერთებით მიღებული **-დან**, თარგმნის დროს ზუსტად გადადის აზერბაიჯანულში:

ერგეთის სკოლიდან გადმოიყვანეს ქართული ლიტერატურის მასწავლებელი (ლ. მრელაშვილი, 1990, 445) – “Erqeti kəndindən Gürcü ədəbiyyatı müəllimi köçürdülər”;

დღეს ორბეთიდან ახმეტამდე და ახმეტიდან სადგურამდის იმოდენა გზა გაიარა (იქვე, 456) – Bu gün Orbetidən Axmetiyə və Axmetadən dayanacağa uzun yol getdi;

აქედან მშვიერი უნდა წახვიდე, კაცო?! (იქვე, 462) – Ay kişi, burdan acmi gedəcəksən?!

ქვევიდან, შორს სოფლიდან გაურკვეველი ჟრიაბული ისმოდა (ვაჟა,

2002, 162) – Aşağıdan, uzaq kənddən anlaşılmaz səs-küy eşidildi;

ურწმუნო თეიმურაზი თავისი ჯვრისწერის დღიდან ეკლესიაში არ შესულა (ჯავახიშვილი, 2000, 110) – Kafir Teymuraz öz toyundan sonra bir daha kilsəyə girməyib;

ამიტომ დღევანდელ დღიდან სამუდამოდ ვუბრუნდები მას (იქვე, 113) – Buna görə bu gündən həmişəlik ona qayıdıram;

დილიდანვე დავიწყებდით სახლის მორთვას (ლეონიძე, 2001, 91) – Səhərdən başlayırdıq evin bəzədilməsinə;

თბილისისთვის ბრძოლა აქტიურად ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანებიდან, ე. ი. X საუკუნის II ნახევრიდან იწყება (მეტრეველი, 1986, 205-206) – Tbilisi uğrunda fəal olaraq müharibə feodal Gürcüstanın siyasi birləşməsindən sonra, yəni X əsrin II yarısından başladı;

იგი მოიცავს პერიოდს 952 წლიდან 1136 წლამდე (იქვე, 27) Bu ara 952-ci ildən – 1136-cı ilə qədərdir;

-გან თანდებული დაერთვის აგრეთვე ნათესაობითი ბრუნვის ფორმასაც.

აკაკი შანიძე საგანგებოდ მიუთითებს, რომ ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაზე დართულ **-გან** თანდებულს სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს: ა) აღნიშნავს მოქმედ პირს სახელზმნასთან: ... “შვილისაგან დაუტირებელი”; ბ) აღნიშნავს მასალას, რომლისაგანაც რაიმე მზადდება: “ერთი ხისგან ბარიც გამოვა და ნიჩაბიცო”; გ) აღნიშნავს დაშორებას, დაცილებას, თავის დაღწევას: თანამდებობისგან გაათავისუფლეს, ხისგან ჩამოსხნეს”; დ) აღნიშნავს გარდაუვალ ზმნასთან და სახელზმნასთან მიზეზს... გვაღვისაგან ყანები სულ გადახმა” (შანიძე, 1980, 602).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ “თანამდებობისგან გაათავისუფლეს” ტიპის სიტყვათშეხამების (დაშორების, თავის დაღწევის გამოსახატავად **-გან** თანდებულიანი ნათესაობითის) ხმარება, სალიტერატურო ენის ნორმათა დარღვევაა, ნათესაობითი ბრუნვის ნაცვლად, მოქმედებითი ბრუნვა უნდა გამოყენებოდეს – თანამდებობიდან

გაათავისუფლეს, ხიდან ჩამოსხნეს და ა. შ.

–გან თანდებულისანი სიტყვის თარგმნისას აზერბაიჯანულში –**dan**, –**dən** ნიშანი გადავა:

ჩემგან მიდის... (ილია ჭავჭავაძე, 2007, 208) – **Məndən** *gedir*...

აბა, რას გაიგებ სულელისგან (მრელაშვილი, 1990, 498) – **Axmaqdan nə başa düiəcəksən**;

მტრისგან ოკუპირებულ ტერიტორიაზე არ აცდენენ სკოლას? (მრელაშვილი, 512) – **Düşməndən işğal olunmuş ərazilərdə məktəb buraxmırlar?**

მათგან ახლა სიტყვის თქმის მსურველი არაგინ გამოჩნდა (ქიაჩელი, 2000, 52) – **Onlardan söz demək isteyən hek kim idi**;

თასებს ასხამდა თიხისგან (რობაქიძე, 1989, 32) – **Gildən kasalar düzəldirdi**.

მ. ჰუსეინზადე ნაშრომში – თანამედროვე აზერბაიჯანული ენა “*müasir Azərbaycan dili*” განიხილავს “გამოსვლითი” **çixışlıq** ბრუნვის –**dan**, –**dən** ნიშნის ხმარების რამდენიმე შემთხვევას და აღნიშნავს, რომ იგი გვიჩვენებს მოქმედების დაწყების წერტილს: **Moskvadan** *qayıtdı* – მოსკოვიდან დაბრუნდა;

წარმოგვიდგება როგორც მიზეზის გარემოება: **Tənbəllikdən bu vəziyyətə düşdü** – სიზარმაცის გამო (“სიზარმაციდან”) ჩავარდა ამ მდგომარეობაში;

–**dan**, –**dən** ნიშანი გამოიყენება ორი საგნის შედარებისას: **Araz Oktaydan qoçaqdır** – არაზი ოქტაიზე (“ოქტაიდან”) ყოჩაღია;

Yaşar Kamaldan yaxşı oxuyur – იაშარი ქამილზე (“ქამილდან”) კარგად სწავლობს;

დაერთვის სხვადასხვა მეტყველების ნაწილს და დროის გარემოებას გამოხატავს: **Dünəndən** – გუშინიდან, **Bu gündən** – დღეიდან, **Köhnədən** – ძველთაგან (“ძველიდან”);

–**dan**, –**dən** ნიშნდართული სახელი წინ, წინასწარ, შემდეგ... ზმნიზედებთან ერთად დროის გარემოების ფუნქციას ასრულებს: **İclasdan əvvəl** – სხდომის

(“სხდომიდან”) წინ; **Bundan sonra** – ამის (“ამიდან”) შემდეგ;

იგი გვხვდება ვითარების გარემოების ფუნქციითაც: **birdan** – უცებ, **Ucadan** ხმამაღლა (“ხმამაღლიდან”), **alcakdan** – ხმადაბლა (“ხმადაბლიდან”).

მ. ჰუსეინზადე ცალკე გამოყოფს შემთხვევებს, როდესაც **çixışlıq** “გამოსვლითი” ბრუნვის ნიშანი დაერთვის არსებით სახელს და ზედსართავთან ერთად შედარებას გამოხატავს: **sudan şəffaf** – წყალზე (“წყლიდან”) ანკარა, **dildən ac** – ენაზე (“ენიდან”) მწარე.

მკვლევარი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ თუმცა ეს ნიშანი აზერბაიჯანულ ენაში მხოლოდ ერთ ბრუნვაში დასტურდება, მას მაინც მრავლი ფუნქცია აქვს. აქვე დავძენთ, რომ “გამოსვლითი” ბრუნვა გამოხატავს ირიბ დამატებას, მაგალითად: **Ninodan sorushdi** – ნინოს (“ნინოდან”) ჰკითხა.

მაშასადამე, ქართულის –გან (–დან) თანდებულისაგან განსხვავებით, აზერბაიჯანულის “გამოსვლითი” ბრუნვის ნიშანს უფრო მეტი ფუნქცია აქვს. აზერბაიჯანულიდან ქართულად და ქართულიდან აზერბაიჯანულად თარგმნისას, აღრევა ხდება თითქმის ყოველთვის, სადაც დასტურდება –**dan**, –**dən** ნიშანი, ხოლო ქართულში –გან (–დან) თანდებული:

Tənbəllikdən düşdü – “სიზარმაციდან” ჩავარდა;

Oktaydan qoçaqdır – ოქტაიზე (“ოქტაიდან”) ყოჩაღია;

Ninodan sorushdi – ნინოს (“ნინოდან”) ჰკითხა;

Kamaldan yaxşı oxuyur – იაშარი ქამილზე (“ქამილდან”) კარგად სწავლობს;

Bu gündən – დღეიდან, **Köhnədən** – ძველთაგან (“ძველიდან”);

İclasdan əvvəl – სხდომის (“სხდომიდან”) წინ; **Bundan sonra** – ამის (“ამიდან”) შემდეგ;

birdan – უცებ, **Ucadan** ხმამაღლა (“ხმამაღლიდან”), **alcakdan** – ხმადაბლა (“ხმადაბლიდან”).

მაშასადამე, თუ –**dan**, –**dən** ნიშნიანი სიტყვა გამოხატავს მიზეზს, ქართულში იგი გადმოიცემა

ნათესაობითი ბრუნვის ფორმითა და მიზეზის გარემოებით სიზარმაცის გამო (თუმცა არა ყოველთვის, შდრ.: შენ გამო).

შედარება გამოიხატება –ზე თანდებულებიანი მიცემით: წყალზე ნკარა; დამტება კი – მიცემითი ბრუნვის ფორმით: ნინოს ჰკითხა და ა. შ.

საზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავს შემთხვევებში **-dən** ნიშნის გადმოტანა დაუშვებელია.

საილუსტრაციო მასალის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ მხოლოდ ორიოდე შემთხვევაა, როდესაც მოქმედებით ბრუნვაში დართული –გან თანდებული ემთხვევა აზერბაიჯანულის **-dan**, ნიშანს, ამის მიზეზი კი ფონეტიკური მოვლენებია.

ამრიგად, თუ **-dan, -dən** ნიშნიან სიტყვას დაესმის კითხვა - **haradan** საიდან? **nə vaxtdən** – როდიდან? ე. ი. თუ გამოხატავს მოქმედების დაწყების ადგილსა და დროს, მაშინ გადაითარგმნება სიტყვა, –**დან** კი უცვლელად გადმოვა: **gayitardan** –

მატარებლიდან, **məktəbdən** – სკოლიდან; **seherdən** – დილიდან; **birincigundan** – ორშაბათიდან...

ხოლო როდესაც **-dan, -dən** ნიშანი, ქართულის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაზე დართული –**გან** თანდებულის მსგავსად გამოხატავს: მასალას, კუთვნილებას, მიზეზს, და პასუხობს კითხვაზე: **kimdan** – (“ვისგან”)? **nedan** – (“რისგან”)? ქართული –**გან** თანდებული უნდა გადმოვიტანოთ: **Ninodan getmek** – “ნინოსგან წასვლა”; **Ağacdan duzeltmiş** – “ხისგან გაკეთებული”; **Soyuqdan titirilmiş** – „სიცივისგან აკანკალებული”...

ვფიქრობთ, **-dan, -dən** ბრუნვის ნიშნის ხმარების შემთხვევები გამოწველილვით ანალიზს მოითხოვს, რათა აზერბაიჯანულიდან ქართულად და ქართულიდან აზერბაიჯანულად თარგმნის დროს შესაძლებელი გახდეს – **დან** დაბოლოების მექანიკურად გადატანის შემთხვევების შემცირება.

ლიტერატურა

სარჯველაძე, 1997 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 1997;
 შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, თხზულებანი, III, თბილისი, 1980;
 ჰუსეინზადე, 1973 - Huseinzadə, Müasir Azərbaycan dili, morfogyia, III hisse, Baki, 1973.

წყაროები:

ვაჟა ფშაველა, ქართველი მწერლები სკოლაში, წიგნი 5, თბილისი, 2002;
 დ. კლიაშვილი, ქართველი მწერლები სკოლაში, წიგნი 7, თბილისი, 2002;
 გ. ლეონიძე, ქართველი მწერლები სკოლაში, წიგნი 14, თბილისი, 2001;
 რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბილისი, 1986;
 ლ. მრელაშვილი, რჩეული თხზულებანი, I, 1990;
 გრ. რობაქიძე, გველის პერანგი, ფალესტრა, თბილისი, 1989;
 მ. ჯავახიშვილი, ქართველი მწერლები სკოლაში, წიგნი 10, თბილისი, 2000;
 ი. ჭავჭავაძე, ქართველი მწერლები სკოლაში, წიგნი 3, თბილისი, 2007.

Ana Babluani

Teaching Azerbaijanians how to use preposition – “from” - gan (dan)

ABSTRACT

Unlike Georgian preposition -“from” - gan (dan) “outgoing” cases have more functions. When translating from Azerbaijani into Georgian and vice-versa where preposition -dan, dən and Georgian preposition –gan(dan) is used mixing usually occurs. In accordance with analysis of the illustrative material, we can conclude that only one case when a preposition - from in prepositional case agrees with Azerbaijani -dan as a result of assimilation and sound loss. So if a word with preposition “from” is asked: where ... from? From which? Since when? That is the expression of place and time, then these would be translated into Georgian directly and preposition -dan carrying unchangeably: gayitardan – from train; məktəb dən – from school; səhər dən – from morning; birincigündən – from Monday. But when -dan, dən express material, belonging, cause and subject with questions: kimdən? From whom; nədən? which... from? Georgian preposition - gan (from) would be used in instrumental case: Ninodan getmek - go away from Nino; Ağacdan düzəltmiş - made from wood; Soyuqdan titrəmiş - shiver with cold. We think that -dan, dən requires a particular analysis for translation from Azerbaijani into Georgian and vice-versa in order to avoid carrying this preposition -dan automatically.